

Голові спеціалізованої вченої ради у
Вінницькому державному педагогічному
університеті імені Михайла
Коцюбинського, доктору історичних
наук, професору, завідувачу кафедри
культури, методики навчання історії та
спеціальних історичних дисциплін
Коляструк Ользі Анатоліївні

ВІДГУК

офіційного опонента Василя Івановича Ільницького, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка на дисертацію Віталія Миколайовича Гаврищука на тему «Подільський губернський революційний трибунал у 1919 – 1923 рр.: організація, кадрове забезпечення та діяльність» подану до захисту у спеціалізовану вчену раду Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Актуальність теми дослідження. Інтеграція України до європейського співтовариства надзвичайно актуалізує проблему реформування державних та правових інститутів на основі принципів законності та справедливості, рівності всіх перед законом, декларування загальнолюдських цінностей, гарантування розвитку і стабільності функціонування демократичних інституцій. Особливої уваги в цьому напрямку потребує українська судова система, що є необхідною умовою входження в європейське співтовариство з його основними принципами поваги до людської гідності й дотримання прав і свобод людини, а також запорукою незворотності обраного демократичного шляху.

В означеному контексті виглядає надзвичайно важливим намагання автора у своєму дослідженні проаналізувати роль та місце спеціальних судових органів

- революційних трибуналів, які були потужним інструментом репресивної політики більшовицької влади та суттєво впливали на процес становлення радянського судоустрою. Адже для того, щоб уникнути помилок у процесі розбудови правової держави в Україні, слід ретельно вивчити та переосмислити низку негативних аспектів судової системи, які були успадковані із радянського періоду. Актуальність теми визначається також її малодослідженістю в українській історіографії. У вітчизняній історичній науці не існує комплексного, спеціального дослідження, яке б розкривало діяльність Подільського губревтрибуналу. Такий стан обумовлений як обмеженістю доступу до джерел, які безпосередньо розкривали діяльність ревтрибуналів, так і політико-ідеологічними причинами.

Враховуючи вищезазначене, дисертаційне дослідження В.М. Гаврищука є актуальним і важливим, оскільки в ньому автор вперше ґрунтовно та об'єктивно висвітлив діяльність Подільського губревтрибуналу як елементу репресивно-карального механізму радянської держави, чітко визначивши водночас його регіональні особливості та специфіку діяльності. Подібні локальні дослідження дозволять у майбутньому сформувати цілісну картину функціонування означених органів у загальноукраїнському масштабі. Позитивно характеризує дослідження те, що воно виконане у руслі проблематики науково-дослідної роботи кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Актуальні проблеми дослідження Східного Поділля в контексті української історії».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків сформульованих у дослідженні. Дисертація є самостійним і ґрунтовним дослідженням. Поставлена мета логічно впливає з вирішення актуальних проблем, обумовлених у роботі. Наукові завдання загалом узгоджуються зі змістом роботи та її внутрішньою композиційною структурою. Кожне із поставлених у дослідженні завдань має окрему наукову значущість. У сукупності вони складають комплекс, який визначає простір для дослідницького пошуку. Вирішення завдань, сформульованих у дослідженні, дає змогу простежити

процес утворення, становлення та розвитку Подільського губревтрибуналу, а також розкрити регіональні особливості його діяльності в радянській репресивно-каральній системі. Чітке визначення об'єкту дослідження переконливо підтверджує компетентність дослідника щодо методології наукових робіт. Цілком логічно сформований і предмет дослідження, що полягає у розкритті теоретико-нормативних засад та практики роботи Подільського губернського революційного трибуналу впродовж 1919–1923 років. Не викликають заперечень встановлені географічні та хронологічні межі дослідження.

Структура роботи побудована в основному за проблемно-хронологічним принципом. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, списку використаних джерел і літератури, а також висновків. У кожному розділі, які достатньо збалансовані за розміром та змістом вирішується окреме дослідницьке завдання. Власне структура дисертації відповідає та узгоджується з основними дослідницькими завданнями.

Обґрунтованість наукових положень та висновків забезпечується широким джерелознавчо-історіографічним аналізом, визначенням та врахуванням пріоритетів сучасної історичної науки, опрацюванням репрезентативної джерельної бази.

Оцінка дисертації з урахуванням дотримання академічної доброчесності. Високий відсоток унікальності тексту роботи підтверджує самостійність виконання дослідження, засвідчує його оригінальність. У цьому плані надзвичайно важливою виглядає апробація результатів дослідження на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях. Використаний у дисертації фактологічний матеріал має відповідні покликання на джерела інформації. У переважній більшості викладення матеріалу супроводжується аналітичними висновками автора.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в наукових працях. Наукова новизна та оригінальність роботи досить чітко представлена. Запропонована до захисту робота є першим в українській та

зарубіжній історіографії науково-обґрунтованим, всебічним, комплексним дослідженням Подільського губернського революційного трибуналу з 1919 по 1923 рік. Значний масив документів Національного архівного фонду України було введено до наукового обігу.

Перед безпосереднім розкриттям проблеми дослідження дисертант проаналізував і систематизував джерельну базу та історіографічні напрацювання, що розкривають тему роботи. Історіографію досліджуваної проблеми дисертант розділив на два періоди. Перший включає дослідження радянських дослідників (зокрема праці 1920-х, 1930-х, початку 1950-х і середини 1950-х років), а другий охоплює наукові розвідки сучасних дослідників.

Автор акцентував увагу на тому, що, на відміну від радянського періоду, сучасна історіографічна оцінка ревтрибуналів є більш об'єктивною, неупередженою та не містить традиційних (радянських) стереотипів. Позитивним є те, що в кожному історіографічному періоді автор визначає власну загальну оцінку ступеня дослідження проблеми та вказує на її причини. Це дало змогу дисертанту віднайти ті аспекти, ракурси та питання, які залишились недостатньо дослідженими. Ґрунтовний та критичний аналіз наукового доробку попередників, дозволив автору також визначитись із завданнями та дослідницькими пріоритетами, підібрати необхідний інструментарій дослідження.

Аналіз дисертації свідчить, що виконання поставлених у роботі завдань неможливо було виконати лише за рахунок відтворення теоретичних засад та історіографічного аналізу проблеми дослідження. З огляду на це, автор опрацював судово-слідчі справи державних архівів Вінницької та Хмельницької областей, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, створивши таким чином власну джерельну базу дослідження. Окрім того, автор опрацював та увів до наукового обігу: нормативно-правові документи державної та місцевої влади, протоколи, стенограми та постанови з'їздів, джерела особового походження та періодичні видання, а також збірники документів і

матеріалів, які були опубліковані. Усього у списку використаних джерел та літератури представлено 266 позицій. Серед них і десять публікацій автора з проблематики дослідження, з яких чотири вміщено у фахових наукових виданнях, одну - в закордонному виданні (Чеська Республіка) та 5 – у матеріалах наукових конференцій. Усі разом вони розкривають, в цілому, основний зміст і результати дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Робота виконана із використанням відповідного методологічного інструментарію, охарактеризованого в параграфі 1.3. Зокрема, у дисертації використано загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, всебічності та цілісності, системності, достовірності та критичності. Використання загальнонаукових міждисциплінарних і спеціально-історичних методів сприяло якісному написанню дисертаційної роботи, а також дозволило комплексно та об'єктивно розкрити діяльність Подільського губревтрибуналу впродовж означеного періоду.

Наступні розділи розкривають основний зміст за допомогою проблемного підходу. У другому - описано функції та місце Подільського губревтрибуналу в системі радянських репресивно-каральних органів. Доведено, що Подільський губревтрибунал був важливим інструментом реалізації політичного терору в УСРР. Також було проаналізовано нормативно-правові основи діяльності ревтрибуналів. При цьому дисертант прискіплював проаналізував ті закони та розпорядження, які встановлювали та закріплювали передусім репресивний і класовий характер означених органів. На основі аналізу джерел він простежив процес створення та організаційних змін Подільського губревтрибуналу та виокремив фактори, які визначали особливості його діяльності. Серед них автор відзначив: прикордонне становище губернії; значний розмах повстанського руху; неоднорідний національний склад і слабкі місцеві компартійні організації.

Опонент схвально оцінює і розкриття проблем, пов'язаних з організацією практичної роботи губревтрибуналу. Тут дисертант відзначає: недостатню

кількість і якість кадрів; затримки з надходженням законодавчих матеріалів; надмірну завантаженість справами; відсутність достатнього зв'язку з іншими державними органами; не завжди належну роботу відділів, які відповідали за ведення документообігу та організаційне забезпечення діяльності Подільського трибунального суду. На основі аналізу практики суду, автор приходить до висновку про порушення ним принципу справедливого суду, рівності всіх перед законом та судом, що в свою чергу було підтвердженням репресивного характеру Подільського губревтрибуналу. В останньому підрозділі другого розділу автор висвітлював взаємодію Подільського губревтрибуналу з іншими органами радянської влади, особливо з ВУНК-ДПУ. Автор відзначав протиріччя та конфліктні ситуації, які виникали між цими органами, зокрема через нечітко визначені правові засади їх діяльності. Незважаючи на це Подільський губревтрибунал, як і ВУНК-ДПУ, були інструментами політичної розправи з опонентами радянської влади.

Опонент вважає, що третій розділ дисертації «Кадровий склад та матеріально-технічне забезпечення діяльності» є важливим та необхідним для комплексного розуміння діяльності Подільського губревтрибуналу. У ньому автор дійшов висновку, що кадровий склад ревтрибуналу формувався за класовим принципом, а політична лояльність і членство в більшовицькій партії були основними критеріями, які визначали відповідність займаній посаді. Окрім того, автор зазначає, що рівень освіти та досвід роботи в судових установах також практично не бралися до уваги. Співробітники губревтрибуналу, загалом, мали низький професійний рівень, що, з одного боку чітко вписувалось в державницьку ідеологію, але з іншого - унеможливлювало належну та законну роботу судів. При цьому ефективній роботі трибуналу заважала постійна плінність кадрів через мобілізації працівників для виконання інших завдань. Серед причин іншого характеру дисертант називає: ідеологічні (відхід більшості членів комуністичної партії), організаційні, військово-політичні (часті зміни військово-політичних формувань у губернії) та такі, що пов'язані з міжособистісними конфліктами у колективі. Опрацювання архівних джерел

дозволило автору проаналізувати також особовий склад керівних органів губревтрибуналу, що посилює антропологічну складову дисертаційного дослідження. Важливою видається, подана автором порівняльна характеристика національного складу трибуналу на фоні інших українських губерній. Її особливістю було переважання осіб російської національності у керівних органах.

Належну увагу дисертант приділив характеристиці умов праці та матеріального забезпечення співробітників. Розкриваючи означений аспект роботи, автор відзначив низьку заробітну плату службовців, неналежні побутові умови роботи (відсутність окремих приміщень і житла, опалення та світла, канцелярського приладдя), нестачу продовольчих пайків та нестійкий поштово-телеграфний зв'язок. Через це співробітники були змушені найматись на додаткову роботу, займатись підробітками та нерідко зловживати своїм службовим становищем.

В останньому розділі дисертаційного дослідження детально описана судова діяльність Подільського губревтрибуналу. Аналізу автора були піддані найпоширеніші склади злочинів у судовій практиці: «контрреволюційні», посадові злочини та справи, які виникали у зв'язку з порушенням податкового законодавства. Суб'єктами «контрреволюційних діянь» найчастіше визнавалися військовослужбовці УНР, які були учасниками повстанського руху проти радянської влади, а отже звинувачувались в саботажі, антирадянських виступах, бандитизмі та інших злочинах. Нерідко під таке визначення підпадали особи, що приховували церковні цінності. У боротьбі з означеними категоріями осіб губревтрибунал реалізовував політику «червоного терору» в регіоні.

Проте, за підрахунками автора, найчастіше провадження губревтрибуналу стосувались посадових злочинів, які складали більше половини усіх розглянутих справ, що було особливістю Подільської губернії. Серед суб'єктів означених злочинів фігурували: співробітники правоохоронних та судових органів, представники слідчого корпусу та продорганів губкому. Дослідник широко проаналізував організацію та діяльність виїзних продсесій губревтрибуналу в

контексті більшовицької продовольчої диктатури. На Поділлі вони розглядали переважно справи щодо невиконання продподатку та приховування оподаткованої землі. Значна кількість зафіксованих злочинів, на думку дослідника, призводила до спрощеного порядку розгляду справ, що нерідко призводило до встановлення мінімальних процесуальних гарантій для обвинувачених та необґрунтованих вироків.

Задля уникнення перевантаження роботи надмірним статистичним матеріалом, у додатках автором подані узагальнюючі таблиці, які презентують кількісну та категоріальну характеристику справ, які були розглянуті Подільським губревтрибуналом в порівнянні з іншими трибуналами в УСРР.

Після позитивної оцінки дисертації Віталія Миколайовича Гаврищука вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження та рекомендації, які можуть бути корисними у подальшій науковій роботі автора.

1. Оскільки автор описує репресивну діяльність ревтрибуналу, спрямовану проти учасників антибільшовицького руху на Поділлі, військовослужбовців збройних формувань УНР та усіх, хто становив явну загрозу для радянської влади, доцільно було б згадати про дисертаційне дослідження В. М. Василенка «Архівно-кримінальні справи як джерело вивчення репресій більшовицького режиму проти учасників повстанського руху за відновлення УНР». Дрогобич, 2019. 288 с.

2. На наш погляд, доцільно було б розширити понятійно-категоріальний апарат описаний у параграфі 1.3. Зокрема додавши авторське визначення термінів «оснаслідчий», «революційна совість»» «революційна правотворчість» та ін.

3. Джерельні матеріали автор поділяє на опубліковані та неопубліковані. Водночас неопубліковані (архівні) джерела розподіляє за формою та змістовим наповненням на «нормативно-правові акти, офіційно-ділову документацію та судово-слідчі справи» (с. 39). Вважаємо, що необхідно було усі документи поділити за формою та змістовим наповненням. Оскільки принцип поділу на опубліковані та неопубліковані для джерел до історії XX ст. не зовсім коректний.

Наприклад, нормативні документи, які зберігаються в архіві та опубліковані, за інформативним потенціалом вони однакові.

4. Дослідження тільки виграло б від залучення матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ф. 5, 6), Галузевого державного архіву Служби безпеки у Хмельницькій області (ф. 7-р), Галузевого державного архіву Служби безпеки у Вінницькій області (ф. 5-р) та ін.

5. У роботі наявні дрібні помилки технічного набору (с. 26, 35, 40, 47, 62, 102, 118 тощо.).

Однак, висловлені зауваження та пропозиції не применшують науково-теоретичного та практичного значення дисертаційної роботи. До захисту подане цілком завершене, ґрунтовне, самостійне дослідження, результати якого мають важливе значення для української історичної науки. Означена дисертація цілком відповідає вимогам Порядку «Про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого кабінетом Міністрів України від 12 січня 2022 р. (№ 44), а її автор – Віталій Миколайович Гавришук – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

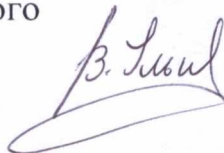
Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри історії України та правознавства

Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

